Tarih boyunca Zazalardan Kürt olarak bahseden kaynaklar:
Not: Buradaki Kürt lafından kasıt Kurmanc değildir.

Memlükler dönemi tarihçilerden İbn Tağriberdi'ye (1410-1470) ait en-Nucumu'z Zahire isimli eserde, Zaza kökenli olarak bilinen Mirdasi aşiretinin lideri ve Eğil hakimi olan Dewletşah'ın adı "Devletşah el-Kurdî" olarak geçer.
¶¶¶
¶¶¶
Evliya Çelebi, 17. yüzyılda kaleme aldığı Seyahatname'nin 10. cildinde Zaza olan Mırdasilerden bahsederken, bunların Sultanlar arasındaki hitabının/ünvanının "Kürdûn" olduğunu belirtir
¶¶¶
¶¶¶
Kürt devletleri ve hanedanlarının tarihi olan 1597 tarihli Şerefname'de, Zaza/Dımıli coğrafyasındaki beylik-hanedan ve aşiretlerden de bahsedilir. Bunlardan Melkişî/Çemişkezek (Dêrsim), Mirdasî/Eğil-Palu-Çermik, Süweydî/Çabakçur ile Dunbuli (Dımıli) beyliği örnek verilebilir
¶¶¶
¶¶¶
Seyyid Ahmed el-Kürdî (d. 1830, Çapakçur (Bingöl) - ö. 1921, Harput) Şeyh Ali Septî'nin halifelerinden, Nakşibendi şeyhi.

Ahmed el-Kürdî el-Hüseynî ve Seyyid Ahmed Çabakçûrî el-Kürdî olarak da bilinir. Miladi 1830 (hicri 1246) yılında o dönem Bitlis Vilayeti'ne bağlı olan Çapakçur (Bingöl) ilçesinin Kur (Dikme) köyünde dünyaya geldi. Kur köyü Kirdkî yanî Zazaca konuşulan bir köy olup, Ahmed el-Kürdi'nin lisanı da "Kırdi" (Zazaca) idi. Yani kendisine Kürt denmiş. Babasının adı Muhammed Şemseddin'dir.
¶¶¶
¶¶¶
Atatürk nutukta Zazalardan Kürt olarak bahsediyor yıl 1919. (Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 98-99)
¶¶¶
¶¶¶
Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tetkikler (Sosyal Yayınlar, İstanbul 1992) adlı kitabında toplumsal Kürt grupları üzerine bilgi verirken, kitabın 27. sayfasında şöyle diyor:

"... Kürt kavimleri gerek kendilerine, gerek birbirlerine başka isimler verirler. Meselâ, Kurmanclar kendilerine 'Kürt' nâmını vermezler, biz 'Kurmancız' derler. Bunlar Zazalara 'Dünbülî derler. Türklerin 'Baban Kürtleri' tesmiyle ettikleri Cenubî Kürtler'e de 'Soran' nâmını verirler. Kendilerinin konuştukları lisana 'Kurmancî derler
¶¶¶
¶¶¶
1909 yılında Kürdistan'a seyahat eden ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler tarafından işgal edilen Irak Kürdistanı'nda Süleymaniye eyaletinin yönetimine getirilen İngiliz Ely Bannister Soane, Kürtler ve Kürtçe hakkın da çok sayıda çalışma yapmıştır. Soane, Report on The Sulaimania District of Kurdistan (1910) adıyla hazırladığı raporda, Zazalardan Kürt [Zaza Kurd] olarak bahsediyor ve Zazalar hakkında şöyle diyordu: "Mukri lehçesi ve

kolları nın daha da ötesinde Kürdistan'da kendilerini Kürt olarak adlandıran diğer dil ler de konuşulmaktadır. Bunlardan en önemlisi Zazaca olup Diyarbakır'ın kuzeyinde, Erzincan çevresinde ve Küçük Asya'nın diğer bölgelerinde Kürtlerden büyük bir grup tarafından konuşulmaktadır."176 Soane, Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk adlı çalışmasında ise Zazalardan bir Kürt aşireti ve Zazacanın Kürtçenin bir diyalektiği olarak söz ediyordu ve Zazalar için Zaza Kürtleri [the Kurds ofthe Zaza] adlandırmasını kullanıyordu. 177 Ayrıca Soane, Türkiye Kürdistanı'nda Kurmanc ve Zaza Kürt aşiretlerinin meskûn olduğunu belirterek 178 Zazaların, yüksek dağlarda ve Dicle [Tigris] nehri boylarında yaşadıklarını, diğer Kürtlerden görüntü ve görgü bakımından farklı olduklarını, ancak Kürtçenin en kadim bir diyalektiğini konuştuklarını ifade ediyordu. 179

Bkz. Ely Bannister Soane, Report on the Sülaimania Distric of Kurdistan [1910/, [Reviev: Andrew Hyde], Kürdology Çenter, Sülaimani, 2008, s. 8, 79. 177 E. B. Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise: With Historical Notices of the Kurdish Tribes and the Chaldeans of Kurdistan., Small, Maynard and Company Publishers, Boston, s. 374. 178 E. B. Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise: With Historical Notices ofthe Kurdish Tribes and the Chaldeans of Kurdistan, s. 11. 179 E. B. Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise: With Historical Notices of the Kurdish Tribes and the Chaldeans of Kurdistan, s. 73.
¶¶¶
¶¶¶
1530 yılına ait Osmanlı kaynaklarına göre Dersim ve çevresi ile ilgili tarihi bilgiler:

1530 yılında günümüz Dersim (Tunceli merkez) Lartik nahiyesi olarak geçmektedir. Bu nahiye Mamekrek, Pilvenk Kürtleri Kışlağı ile Budik Köyü üçgeninde bulunmaktadır.

O tarihte Lartik nahiyesi (günümüz Dersim merkez) Çemişgezek livasına (iline) bağlıdır. Çemişgezek ili (Dersim merkez ve civarı) en çok Kürt aşireti bulunduran Kürt illerindendir.

Ekrad اکراد : Arapça "Kürtler" demektir.

Etrak اتراك : Arapça "Türkler" demektir.

Erab اعراب : Arapça "Araplar" demektir.

Ekrad'ın cemaat veya konargöçer anlamında kullanıldığını söyleyen kişilere ricam:
Lütfen 1530 tarihli Anadolu ve Rumeli kitabına baksınlar. Anadolu, Rumeli, Afrika ve Arabistan'da "Ekrad" hiç geçmiyor. Ekrad'ın sadece Kürt etnisitesine sahip topluluklar için kullanıldığı aşikardır.

Kiğı livası kısmında Ekrad ulusu yazıyor zaten konargöçer olamaz burda.

"Ekrad-ı Eramine

Ekrad-ı Turkman"

gibi ifadeler Eramine ve Turkman bölgelerinde yaşayan Kürtler için kullanılmıştır.

Çemişgezek livasından kasıt tüm bölge
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
998 NUMARALI
MUHASEBE-İ VİLAYET-İ DİYÂR-İ BEKR VE 'ARAB VE ZÜ'L-KADİRİYYE DEFTERİ
(937/1530) 1
¶¶¶
¶¶¶
Siverek Livası ve Kiğı Livası kısımlarında da halktan Ekrad(Kürt) olarak bahsediliyor. Siverek Zaza Modanlı aşireti vs. dahil mesela.
¶¶¶
¶¶¶
Biz zazalara en yakın insanlardan goranların eski şairi baba serhengi dewdanın bir şiiri

900lü yıllarda doğmuştur hewramanca yazmıştır

Serhengî Sewdan, Serhengî Dewdan Ez ke namman, Serhengî Dewdan Çenê êr manan, megêlim herdan Megoşim perê, ayînî KURDAN

Kürt ayinini dinini canlandırmak için çabalıyoruz yazıyor
¶¶¶
¶¶¶
Hrand D. Andreasyan, Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, Baha Matbaası, İstanbul

1964 s. 87-101

1584te doğan Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi'nde Zazaların yoğun yaşadığı diyarbekir ergani sivas harput palu çapakçur ve muşa da uğrayan simeon söz konusu bölgelerdeki halktan kürt olarak bahsetmiştir. Mesela Palu halkından bahsederken Kürt Ermeni ve Süryanilerden bahsetmiştir

Çapakçurdan sonra Meneşkud (Solhan)' a geldiğini ve burada bulunan Kürt beyinden bahseder. Simeon Muştaki Surp Garabet manastırına doğru giderken yol üzerinde Kuars (Gırvas) köyüne vardığını ve buradaki köy sakini **Kürtlerin** kendisine yemek verdiğini kaydeder

Gırvas, günümüzde Solhana bağlı Arakonak köyüdür ve Zaza yerleşimidir yani bölgedekilere Kürt denmiştir.
¶¶¶
¶¶¶
James Brant 1838 Yazında Kürdistan: İngilterenin Erzurum Konsolosu James Brantın Kürdistan Seyahati Notları, çev. A. Celil Kaya. Rupel yayınları. İstanbul 2014 sayfa 67,69,71

Solhan ve Ağaçeli Zaza nüfusludur ve Kürt olarak kaydedilmiştir.
İngilterenin Erzurum konsolosu James Brant notlarını 1840'ta Journal of the Royal Geographical Society of London dergisinde In the Summer of 1838 adıyla yayımlamıştır.

Gezisinde yol güzergahındaki Aşağı Perhenguk (Ağaçeli) köyüne uğrar ve köyde "elli veya altmış Kürt aile"nin yaşadığını not eder. Daha sonra Boğlan (Solhan) Köyüne geçen Brant, köyün "altmış Kürt haneden" oluştuğunu söyler

¶¶¶

¶¶¶

Kolağası Ali Cevad 1895te yayımlanan Memaliki Osmaniyenin Tarih ve Coğradya Lügatı kitabında Palunun Kürtler ve Türklerden oluştuğunu, Mameratülaziz Vilayetinin Harput sancağına bağlı olan Ağın için ahalisinin göçebe Kürt aşiretleri olduğunu, Bitlis vilayetinin Genç (günümüzde Bingöl) sancağına bağlı Zikte Nahiyesinin nüfusunun 7-8 bin olduğunu ve çoğunun Kürt olduğunu yazmıştır. Yani Zaza yerleşimlerine Kürt denmiş

Ali Cevad, Memaliki Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı, Cilt 1 Mahmud bey Matbaası, Dersaadet 1313, s. 56,61,115,155,231,398-399,4 23

¶¶¶

¶¶¶

Ahmed Rifat Efendi tarafından 1881'de kaleme alınan Lügatı Tarihiyye ve Coğrafiyye isimli kitapta Zazaların yaşadığı Diyarbekir, Bitlis, Harput gibi şehirlerin ahalisinin Kürd, Türk/Osmanlı, Arab, Ermeni ve Yahudi'den müteşekkil olduğu kaydı yer almaktadır. Yine, Hüseyin Hüsnü'nün 1882'de telif ettiği Icmal-i Coğrafya (Malumatı Umumiye) isimli eserde Kürdistan kıtasının Erzurum, Van, Bitlis, Dersim, Mamuretülaziz, Diyarbekir, Musul ve Hakkâri olmak üzere sekiz vilayetten oluştuğu kaydı yer alıyordu. Kitapta Zazaların yoğun bir biçimde yaşadığı Dersim vilayeti hakkında bilgi verilirken şöyle deniyordu: "Dördüncüsü Dersim vilayetidir ki burası Kürtler tarafından meskün, küçük bir vilayet olup merkezi Hozat kasabasıdır ve Mazgird mevki meşhur yeridir.

Ahmed Rifat, Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, Cilt 3, Mahmud bey Matbaası, Istanbul 1299 hicri, s. 62, 257 258

¶¶¶

¶¶¶

Encümen-i Teftiş ve Muayene Reisi Ahmet Hamdi'nin Usul-ı Coğrafya-yı Sagir isimli coğrafya kitabında Dersim ve Mazgirt isimli sancaklardan ibaret Kürdistan diyarında ehemmiyetli mevkiine nazaran yeni teşkil olmuştur cümlesi geçmektedir.

Görüldüğü üzere Zaza nüfuslu yerlere Kürt denmiş

Ahmet Hamdi, Usul-ı Coğrafya-yı Sagir, Üçüncü baskı, Mahmud bey Matbaası, İstanbul hicrî 1301, s. 148

¶¶¶

¶¶¶

Şerefname'yi Farsça'dan Arapça'ya tercüme eden (1948) Siverekli alim M. Ali Avnî Efendi (1897-1952), kitabın sonunda kendini "Kürd milletinden, Dunbulî yanî Zaza aşireti/boyundan olan, Siverekli ve Bablı, Mehmed Ali Ağa'nın torunu..." şeklinde tanıtmıştır.

¶¶¶

¶¶¶

Military Report on Mesopotamia (Iraq) Western Kurdistan, 1923, p. 30-39

Britanyanın Iraktaki Kuvvet Komutanlığı tarafından hazırlanan ve 1923 yılında yayımlanan Military Report on Mesopotamia adlı rapordaki Etnografi başlıklı bölümde Kürtler ve Kürdistan bahsinde Zazalar Kürt nüfus içinde değerlendirilmiştir.

¶¶¶

¶¶¶

Peter Lerch tarafından 1850'lerde bir Dımıli'nin (Kırd'ın) ağzından derlenerek yazıya geçirilmiş olan metinler, Dımıli lehçesinin bilinen en eski yazılı metinleridir. Bunlardan birinde Nêrıbköyünün ağası Xelef Axa, Nêrıbli taraftarlarına şöyle seslenir:

"Bawni axaler, ma şueni qawxe, metersi, eskeri Daqma Begi zav û, hema pyêrû Tirk i, nışêni ma de qawxe bıki, ma pyêrû canmirdi Kırdan i..."

Türkçesi:

"Bakın ağalar, döğüşmeye gidiyoruz, korkmayınız, Daqma Bey'in askerleri çoktur ama hepsi Türktürler, bizimle döğüşemezler, biz hepimiz Kırd (Kürt) yiğitleriyiz

Not: Zazaların bir bölümü kendine Kırd(Kürtlük belirttiği açıktır), bir bölümü Kırmanc, bir bölümü Dımıli der

¶¶¶

¶¶¶

Forschungen über die Kurdan und die iranischen Nordchaldaer/Petr Ivanovic Lerch, 1857.

"Kürdlerle görüştükten sonra onların anadilini öğrenmeye odaklandım. Aralarında önemli ölçüde farklı iki lehçe olduğunu öğrendim; Kurmanci ve Zaza diyorlardı

FORSCHUNGEN
ÜBER DIE
KURDEN
UND
DIE IRANISCHEN NORDCHALDÄER
VON
Peter Lerch.

ERSTE ABTHEILUNG
Kurdische Texte mit deutscher Uebersetzung

St. Petersburg.
1857.
Zu beziehen durch Eggers et Comp. in St. Petersburg und durch

¶¶¶

¶¶¶

Mela Mehmûdê Bazidî (1797-1863), "Kitêba Tewarîxê Cedîdê Kurdistanê" (1858) isimli kayıp eserine yazdığı önsözde, Zazacayı da Kürtçe'nin dört lehçesinden biri olarak tanıtır. Ducik Kürtlerine "Zaza" denildiğini söyleyen Bazidî, onların Dêrsim ve çevresinde yaşadıklarını belirtir.

¶¶¶

¶¶¶

“Ekrad} Kürd taifeleri, Kirmac, Guran, Çemişgezek, Zaza ve Yezidi eksamı ve bunların aşiretleri.”

Lehçe-i Osmani, Ahmed Vefik Paşa 1876

¶¶¶

¶¶¶

Cumhuriyet döneminde Kırd isminin geçtiği diğer bir metin de 7 Mayıs 1926 tarihinde Kürtlere Dair başlığıyla Maarif Vekâleti'ne [Eğitim Bakanlığı] sunulan rapor olup raporda şöyle deniliyordu: "(...) Kürtlerin en kesif kısmı olan Kürmanjlar kendilerine Kürt demezler, biz Kürmanjiz derler. Zazalara Dimel, cenuptaki [güneydeki] Kürtlere de Soran nammı verirler. Zaza kelime sini de Zazalar kullanmazlar. Arabi kefin esresiyle kendilerine Kirt derler. Si verek'te de Zazalara Lolo diyorlar. Zazalar, Kürmanjlara Kirdas adını veriyorlar, ağleb-i ihtimal bu Kürt ismi Kürtlere Türkler tarafından verilmiştir

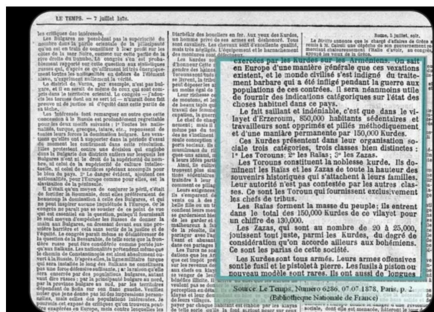
Tuğba Yıldırım, [der.], Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları [1925-1947], Tarih Vakfı Yurt Yayınlan, İstanbul, 2011, s. 40,49.

¶¶¶

¶¶¶

1878'de Le Temps (Paris) gazetesinde, Berlin Konferansı sırasında, Türkiye'den gönderildiği belirtilen uzun bir mektupta Erzurum vilayetinin demografisinden bahsedilirken, Kürtlerin "1. Torunlar, 2. Reayalar, 3. Zazalar" olarak üç sosyal gruptan oluştuğu yazar.

Le Temps, Numero 6286, 07.07.1878, Paris, p. 2.
(Bibliothèque Nationale de France)

exercées par les Kurdes sur les Arméniens. On sait en Europe d'une manière générale que ces vexations existent, et le monde civilisé s'est indigné du traitement barbare qui a été infligé pendant la guerre aux populations de ces contrées. Il sera néanmoins utile de fournir des indications catégoriques sur l'état des choses habituel dans ce pays.

Le fait saillant et indéniable, c'est que dans le vilayet d'Erzeroum, 850,000 habitants sédentaires et travailleurs sont opprimés et pillés méthodiquement et d'une maniàre permanente par 150,000 Kurdes.

Ces Kurdes présentent dans leur organisation sociale trois catégories, trois classes bien distinctes : 1° Les Torouns; 2° les Raïas; 3° les Zazas.

Les Torouns constituent la noblesse kurde. Ils dominent les Raïas et les Zazas de toute la hauteur des souvenirs historiques qui s'attachent à leurs familles. Leur autorité n'est pas contestée par les autres classes. Ce sont les Toroun qui fournissent exclusivement les chefs de tribus.

Les Raïas forment la masse du peuple; ils entrent dans le total des 150,000 Kurdes de ce vilayet pour un chiffre de 130,000.

Les Zazas, qui sont au nombre de 20 à 25,000, jouissent tout juste, parmi les Kurdes, du degré de considération qu'on accorde ailleurs aux bohémiens. Ce sont les parias de cette société.

Les Kurdes sont tous armés. Leurs armes offensives sont le fusil et le pistolet à pierre. Les fusils à piston ou nouveau modèle sont rares. Ils ont aussi de longues

Source: Le Temps, Numéro 6286, 07.07.1878, Paris, p. 2.
(Bibliothèque Nationale de France)

¶¶¶

¶¶¶

Zazalar hakkında bilgi veren bir diğer araştırmacı ise 1911 yılında Dersim'e seyahat eden L. Molyneux-Seel'dir. Molyneux-Seel, Dersimlilerin dilinin Kürtçenin bir diyalektiği olmakla beraber Kurmancca lehçesinden büyük oranda farklı olduğunu ifade ediyordu.

L. Molyneux-Seel, A Joumey in Dersim, The Geographical Journal, Cilt 44, No. 1, Temmuz 1914, s. 52, 67-68.

¶¶¶

¶¶¶

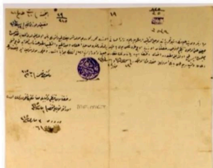
L. O. Fossum tarafından hazırlanan ve 1919'da A Practical Kurdish Grammar adıyla yayınlanan çalışmasında Fossum, Kürtçenin üç büyük lehçeden oluştuğunu ifade ediyordu. Fossum, Kürtçenin Kürdistan'm merkez, kuzey ve güneyinde olmak üzere üç büyük grup tarafından konuşulduğunu; kuzeyde Zazaca, merkezde Kermanji [Kurmanci] ve güneyde ise Lurca ve Kelhurca konuşan Kürt gruplarının olduğunu belirtiyordu

L. O. Fossum, A Practical Kurdish Grammar, s. 8

¶¶¶
¶¶¶
Zazalar kendini asıl Kürd komşusu olan ırkdaşı Kurmancları ise Kırdas olarak isimlendirmişlerdir. Zazaca'da Kırdas Kürd'e benzeyen demektir. Yani Zazalar kendilerini gerçek Kürd olarak takdim etmişlerdir. Nitekim ilk Zazaca eser olan Ahmed el-Hasi Mevlidini bitirirken şu ifadeleri kullanır. "Temam bi viraştişë mewlidė Kirdi" Kırdi mevlidin yazılışı tamamlandı. Burdaki yazı Kerdi değil Kırdi'dir. Zaten bu mevlit Osmanlı kaynaklarına da şu şekilde geçmiştir:
Zazaca mevlüt Kürtçe olarak geçiyor:

29/215 Encümene fi 10 Şubat 1314
Faziletli Nuri Efendi'ye fi 13 Şubat 1314
Diyarbekir vilayet-i aliyyesinden işbu tahriratıyla li ecli't-tedkik irsal buyrulan **Zaza lisanı üzerine muharrer Kürdçe** mevlüd-i şerifin tab' ve neşrinde be's olmadığı ledel-mu'ayene anlaşılmış olduğunu ale'l-usul tanzim olunacak ruhsatnâme üzerine üç kuruşluk pul yapıştırıldıktan sonra sahibine i'tası ve ba'de't-tab've't-tatbik matbu'atdan beş nusha ile kaç nusha basılmış ise tab' olunuduğu mataba'adan ahzı iktiza eden beyannamenin nizaret-i celile-i dâverânelerine irsali lüzumunun cevaben iş'arı ve mezkûr Mevlüd-i Şerif ile ruhsatnâmenin i'ade ve tesyar buyrulması babında emr-u ferman hazret-i men lehül-emrindir..

29 Şeval 1314 24 Şubat 1314 Mühür Maarif Heyeti
Komisyonuna
Mektubi Kalemine fi 1 Mart 1315
Ruhsatnamesi tanzim ve kitabıyla maan mektubi kalemine verilmek üzere evraka tevdi kılındı 1 Mart 1315
Vurudu 3 Mart 1315
(BOA. MF MKT 442/56-1)

¶¶¶
¶¶¶
Maarif-i Umumiye Nezareti Mektubi Kalemi müsveddata mahsus varakadır.

Diyarbekir vilayet-i âlivesine

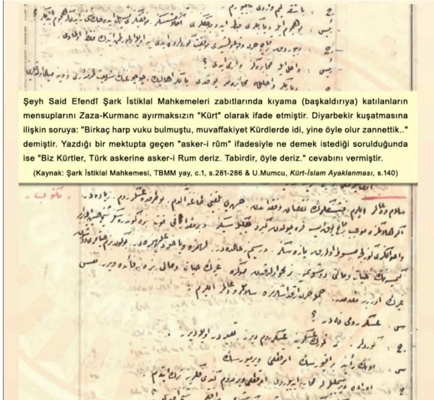
4 Kanun-ı sani 1314 tarihli ve 13 numaralı tahrirat-1 valayı vilayetpenahileriyle li-ecli't-tedkik irsal olunan "**Zaza" lisanı üzere müharrer Kürd'çe** menkıbe-i veladet-i Hazret-i Risaletpenâhi'nin tab' ve neşrinde be'is olmadığı lede'l-mü'ayene anlaşılmış olduğundan alel-usul tanzim olunan ruhsatname ile melfufen firstade kılınmağla üç kuruşluk pul ruhsatnameye yapıştırıldıktan sonra sahibine i'tası ve ba'de't-tab' ve tatbik beş nushasıyla mikdarı matbuunu müş'ir matbaasından alınacak beyannamenin nezaret-i aciziye irsali hususuna himem-i Aliyeleri derkâr buyrulmak babında.

BOA. MF. MKT. 440/56-2

BOA. MF. MKT. 442/56-2

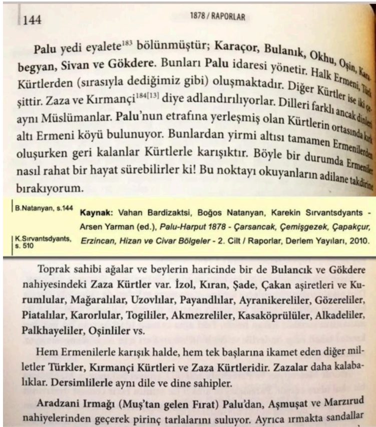
¶¶¶
¶¶¶
Zaza Şeyh Said'in "Biz Kürtler" ifadesi

Şeyh Said Efendî Şark İstiklal Mahkemeleri zabıtlarında kıyama (başkaldırıya) katılanların mensuplarını Zaza-Kurmanc ayırmaksızın "Kürt" olarak ifade etmiştir. Diyarbekir kuşatmasına ilişkin soruya: "Birkaç harp vuku bulmuştu, muvaffakiyet Kürdlerde idi, yine öyle olur zannettik.." demiştir. Yazdığı bir mektupta geçen "asker-i rûm" ifadesiyle ne demek istediği sorulduğunda ise "Biz Kürtler, Türk askerine asker-i Rum deriz. Tabirdir, öyle deriz." cevabını vermiştir.

(Kaynak: Şark İstiklal Mahkemesi, TBMM yay, c.1, s.281-286 & U.Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, s.140)

¶¶¶
¶¶¶
"Diğer Kürtler ise iki çeşittir. Zaza ve Kırmançi…"

144 — 1878 / RAPORLAR

Palu yedi eyalete[183] bölünmüştür; **Karaçor, Bulanık, Okhu, Oşin, Karabegyan, Sivan ve Gökdere.** Bunları **Palu** idaresi yönetir. Halk Ermeni, Türk, Kürtlerden (sırasıyla dediğimiz gibi) oluşmaktadır. Diğer Kürtler ise iki çeşittir. Zaza ve Kırmançi[184][13] diye adlandırılıyorlar. Dilleri farklı ancak dinleri aynı Müslümanlar. Palu'nun etrafına yerleşmiş olan Kürtlerin ortasında kırk altı Ermeni köyü bulunuyor. Bunlardan yirmi altısı tamamen Ermenilerden oluşurken geri kalanlar Kürtlerle karışıktır. Böyle bir durumda Ermeniler nasıl rahat bir hayat sürebilirler ki! Bu noktayı okuyanların adilane takdirine bırakıyorum.

B.Natanyan, s.144

K.Sırvantsdyants, s. 510

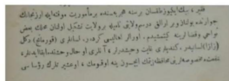
Kaynak: Vahan Bardizaktsi, Boğos Natanyan, Karekin Sırvantsdyants - Arsen Yarman (ed.), *Palu-Harput 1878 - Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler* - 2. Cilt / Raporlar, Derlem Yayıları, 2010.

Toprak sahibi ağalar ve beylerin haricinde bir de **Bulancık** ve **Gökdere** nahiyesindeki **Zaza Kürtler** var. **İzol, Kıran, Şade, Çakan** aşiretleri ve **Kurumlular, Mağaralılar, Uzovlılar, Payandlılar, Ayranikereliler, Gözereliler, Piatalılar, Karorlular, Togililer, Akmezreliler, Kasaköprülüler, Alkadeliler, Palkhayeliler, Oşinliler** vs.

Hem Ermenilerle karışık halde, hem tek başlarına ikamet eden diğer milletler **Türkler, Kırmançi Kürtleri** ve **Zaza Kürtleridir. Zazalar** daha kalabalıklar. **Dersimlilerle** aynı dile ve dine sahipler.

Aradzani Irmağı (Muş'tan gelen Fırat) Palu'dan, Aşmuşat ve **Marzırud** nahiyelerinden geçerek pirinç tarlalarını suluyor. Ayrıca ırmakta sandallar

¶¶¶
¶¶¶
Dersimdeki Alevi Zazalarla ilgili: "Fakir (Mehmed Arif), bin iki yüz doksan bir (1291/1875) sene-i hicriyesinde bir memuriyet-i muvakkata ile Erzincanın civarında bulunan ve bir aralık Dersim Vilayeti namıyla bir vilayet
teşkil olunan mahallin bazı nevahi ve kazalarına gitmiştim. Oralar ahalisi Kürddür. Lisanları Kurmanc değil Zaza lisanıdır......" (Mehmed Arif, Binbir Hadis-i Şerif, 1325/1908, Kahire, s. 406)

Mehmed Arif, Binbir Hadis-i Şerif, 1325/1908, Kahire, s. 406

¶¶¶

¶¶¶
Kürdistan'da Kürdçe'nin iki diyalekti olan Zaza ve Kurmanci konuşurlar.

Ten years of Euphrates / Rev. Crosby Howard Wheeler, 1814

¶¶¶

¶¶¶

Amerikalı misyoner E. Munsell Bliss, "Kürdistan ve Kürtler" (1885) makalesinde Kürt grupları içerisinde Zazalardan da bahseder. Bliss, "Turkey and the Armenian Atrocities" (1896) adlı eserinde Dêrsimli Seyîd İbrahîm'in (Zaza Seyit Rıza'nın babası) resmini "Kürt Şeyhi" diye yayımlamıştır.

¶¶¶

¶¶¶

İngiltere'nin Erzurum konsolosu James Brant, 1838 yılındaki gezi ve incelemelerini haritalandırarak aktardığı 1840 tarihli makalesinde #Zazaki konuşulduğu bilinen Gezin'den ("Kizin"/Xarpêt) bahsederken, "Ağaçlar arasındaki Kürt köyüne geldik. Köyde 35 Kürt ailesi var." der.

James Brant, "Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, in the Summer of 1838", Journal of the Royal Geographical Society of London, Vol. 10, 1840, p. 365:

¶¶¶

¶¶¶

ZIKTÊ

Bitlis vilayetinin Gînc sancak ve kazasında bir nahiye olub, şarka Kulb, şimale Çabakçur, ğarba Palu kazalarıyla, cenuba dahi Pêçar nahiyesi ile mahduddur. Merkezi, sancak merkezinden 9 saatlik mesafede vaki olub, nahiye 45 karyeden mürekkebdir.

Ahalisi Kürd ve Ermeniden mürekkebdir.

İhtiyacatı mahalliyeye kafi ormanları ve ceviz, elma, armud ve dut gibi eşcar-i müsemiresi vardır

Şemseddin Samî, Kamûsu'l-A'lâm, 4.cild, İstanbul 1894, s. 2416

زكتى { بتليس ولايتنك كنج سنجاق وقضا-
سنده برناحيه اولوب، شرقاً قلب،
شمالاً چباقچور، غرباً پالو قضالريله، جنوباً دخى
پيچار ناحيه‌سيله محدوددر. مركزى سنجاق مركزندن
٩ ساعتلق مسافه‌ده واقع اولوب، ناحيه ٤٥ قريه‌دن
مركبدر. اهاليسى كرد وارمنيدن مركبدر. احتياجات
محليه‌يه كافى اورمانلرى وجوز، الما، آرمود وطوت
كبى اشجار مثمره‌سى واردر. قيشلرى پك ممتد اولوب،
قار تشرين ثانيدن مارده قدر دوام ايدر. محصولات
ارضيه‌سى آرپه، بغداى، توتون، پانجار، شالغم
وسائره‌دن عبارتدر. طاغلرنده بعض معادن بولنديغى
مروى ايسه‌ده، هيچ برى چيقارلميور. قيا ايچنه اويو-
لمش بعض مغاره‌لرى وسائر آثار عتيقه‌سى واردر.
حيوانات وحشيه‌دن آيى، قورد، قراجه، تيلكى،
طاوشان وطوموز بولنور. درون ناحيه‌ده ايكى
مسجد وبرمدرسه موجوددر.

¶¶¶

¶¶¶

1901 yılında Henry Algernon George Percy, Zazaların yoğun yaşadığı Çapakçur (Bingöl) ve Diyarbakıra uğramıştır. Çapakçurdaki Dik köyü, Murat nehri ve Darkaş dağından bahsetmektedir. Çapakçura bağlı Şemsan ve Girnos köyleri hakkında Zaza Kürtleri tarafından yurt edildiğini yazmaktadır. Ayrıca Zazaca konuşan Kürtlerin nüfusunun 100 bine yakın olduğunu not etmiştir. Zazaki ile Kurmancî arasındaki farkın Henry Trotter'in söylediği kadar olmadığını da söyler

Ama yine de Kurmancların Zazaları pek anlamadığını söyler

Kaynak: Henry Algernon George Percy, Higlands of Asiatic Turkey, Edward Arnold, London 1901, p.124-125
¶¶¶
¶¶¶
Zazaların yoğun olduğu Dersim:
Dersim Vilayeti: Kürdistan'ın bir kazasından ibaret olup şimal ve şark tarafları Erzurum Vilayeti cenub ve garb cihetleri Diyarbekir ve Mamuret al-Aziz Vilayetleri ile mahududdur.

Ahval Siyasiyyesi
Dersim Vilayeti: Hozat ve Mazkurd Livalarından ibaret olup her biri bir uca atı irad olunur. Hozat Sancağı vilayetin garbi kısmını teşkil eder. Vilayetin makar idaresi Hozat kasabası olup... vilayet ahalisi umumen Kürd taifesinden ibaretdir.

Coğrafyâ-yı mufassal; memâlik-i Devlet-i Osmâniyye /Ali Sâib, hicrî 1304
¶¶¶
¶¶¶

Amerikan Kızılhaçı'nın kurucusu Clara Barton tarafından 1899'da yazılmış olan "The Red Cross in Peace and War" kitabında "Dersim Kürtlerinin lideri" olarak Zaza Seyid Rıza'nın babası Seyid İbrahim

Ağa'nın resmi ve diğer Kürt aşiret liderlerinin resimleri yayımlanmıştır. (s.291-292)
¶¶¶
¶¶¶

Seyyah Francis Richard Maunsell 1904te Zaza nüfuslu Palu için: Palu yaklaşık 2000 haneden oluşur. Bunun 600 hanesi Ermeni ve kalanları Kürttür, der.

Maunsell'e göre Palu ve Dicle dağları arasındaki Karabegan aşireti Zazaca konuşurken Ohu aşireti Kurmancî konuşmaktaydı. Karaçur aşireti Zazaca konuşmaktaydı ve aralarında dört Hristiyan köyü bulunmaktaydı

Francis Richard Maunsell Military Report on Eastern Turkey In Asia: Middle Euphrates Valley-Country From the Gulf Of Alexandretta Towards Erzerum And Bitlis Vol 4, Compiled For the Intelligence Department, War Office, 1904
¶¶¶
¶¶¶
Ahmedê Xanî'nin Safevi Devleti tarafından Kürdistan ve Azerbaycan bölgelerine Beylerbeyi olarak atadığı Dunbuli Kürtlerinden Murteza Qûlî Han-ı Dunbuli için yazdığı şiirin bir bölümü: (Burada Dunbuli için Dumıl demekte)

Mizgîn me hati xweş xeber, Xan Murteza bûye serwer Şah û serdarê Kurdistan, ji dil derxistin ew keder

Müjdeler olsun, güzel haber bize ulaştı, Xan Murteza serdar oldu Kürdistan'ın şahı ve serdarı; o, gönüllerden kederi çıkardı

Rabin bikin gazî hewar, ava bikin hûn cî û war Şadan bibin hûn jî vê car, bo me jî çêbûye serwer

Kalkın da nara atın, duyurun; yerler, yurtlar kurun Bu kez de siz şad olun, bizim de bir serverimiz oldu

Çi Osmani çi Sefewi, herdu gohdarë pended wi Emîn û parizya merzê wî, karî dikir hemî li ber

Hem Osmanlı hem Safevī, ikisi de onun öğütlerini dinler Beldesi emin ve güvenlidir, önündeki tüm işleri yapandır

Dadvan bû ew hemî deman, **Dumil**, Mehmûd ü Sipîkan Xanî, Mehend hemî Kurdan, peyman-gîr bûn ji bo serwer

O her zaman adil biriydi; **Dunbuli**, Mahmudi ve Sipikan Xanî, Mehend ve tüm Kürtler, server için sözleşmiştiler

Hemi 'eşîran sond xarin, bona serwer arikar in Lewra bi dil birîndar in, di van serwerek bête der

Tüm aşiretler ona yardımcı olmak üzere yemin ettiler Çünkü onlardan bir serdar çıksın diye hepsi gönülden yaralıdır.
¶¶¶
¶¶¶
Abdurahman Şeref'in 1905 tarihli Coğrafyay-ı Umumi eserinin birinci cildinde Dersim dağlık bir bölge olup Kürt kabileler meskundur der. Yani Zazalar da Kürtler içinde geçmiş
¶¶¶
¶¶¶
Münir bey tarafından hazırlanan "Vatan-ı Mukaddes Yahud Memalik-i Osmaniye Coğrafyası" eserinde diyarbekir vilayetiyle ilgili bilgi verilirken şunlar geçer: "Kürtlerin bir kısmına Zaza adı verilip aralarında adet ve temel ahlakça esasen fark yok ise de dilleri bazı farklılıklar taşımaktadır
¶¶¶
¶¶¶
Erzincan Mutasarrıfı Şefik imzasıyla 14 mart 1910 ve 14 nisan 1910 tarihlerinde Mülkiye dergisinde yayımlanan Dersim kıtasının ahvali umumiye ve esbabı ıslahatı ve dersim ekradının (Kürt) ahvali mezhepleri başlıklı iki makalede Dersimlilerin konuştukları için " umumen Kürdün Zaza lisanını tekellüm ederler" diyerek Zazalar Kürtler içinde nitelendirilmiştir
¶¶¶
¶¶¶
Tarihçi, arşivci, öğretmen ve yazar olan James Bonwick 1873 yılında yayınladığı - "The Treasury of languages; a rudimentary dictionary of universal philology" - Türkçesi ile "Dillerin Hazinesi; evrensel filolojinin temel sözlüğü" isimli eserinde Kırdi Zazacayı Kuzey Batı Iran'ın Kürtçe Lehçesi olarak belirtmekte. Aynı eserde Kürtçe'nin diğer lehçeleri de belirtilmekte
¶¶¶
¶¶¶

Kimi belgelerden, Kırmanc (Zaza) Kürtlerine ait en büyük göç dalgalarından birinin 16. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılıyor. Türk yazarı, tarihçi Işak Sunguroğlu, bu konuda şunları yazmaktadır:

"... Şah İsmail ise, zaptettiği bölgelerde emniyeti temin etmek için kendi tebaasından olan Dinbilli aşiretini tedibe girişince etrafinda bulunan bütün Irak Kürtleri korkularından batıya doğru kaçmağa başlamışlar ve gelip Van, Bitlis, Diyarbekir, Harput gibi dağlık bölgelere yayılmışlar ve bunlardan bir kısmı bilhassa sarp dağlara ve vahşi meşe ormanlarına sahip ve aynı zamanda yol uğrağı da olmayan Dersim'i bir yurd olarak seçmişler ve buraya yerleşmişlerdi..."
¶¶¶
¶¶¶
Günümüzde Kırmancca konuşan Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Dersim ve yakın çevresine, o dönemde Çemişgezek, öteki adıyla Melkişi Beyliği hakimdi. Şeref Han Bitlisi'nin, Şerefnamede bu Beylik hakkında verdiği bilgilerin bir bölümü şöyle: "Üç kısma ayrılan Melkişiler Kürdistan'da büyük ihtişamları, hizmetçilerinin, taraftarlarının ve kendilerine bağlı olanların çokluğuyla ün yapmışlardır... Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe 'Kürdistan' özel adıyla tanındı: öyle ki berat ve emirnamelerde ve diğer sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilayet anlaşılır; ayrıca Kürtler arasında "Kürdistan' sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek Vilayeti kastedilir"
¶¶¶
¶¶¶
Çarlık Rusyası arşivinde bulunan ve 1863 yılına ait „Dersim Kürtleri" başlıklı raporda, bu bölgedeki Kürtler 5 grup halinde tasnif edilmektedir:
1. Dersimli.
2. Balabanlı.
3. Çaraklı.
4. Şeyh Hasanlı.
5. Küreşlı.
Burada ismi sayılan her beş grup da Kırmancea (Zazaca) konuşan Kürt aşiretlerı ya da aşiret gruplarıdır.

Yeri gelmişken, aşiret adlarının sonundaki "lı" ya da "li" ekleri, bu isimlerin Kürtçe asıllarında yok. Bu, söz konusu adlar Türkçe yazılırken eklenen Türkçeye ait soneklerdir. Kürtçede aşiret adlarının sonuna bir cogul eki olan „an" gelir. Dersim kırmanccasında aynı sonekin ûûn" ve „o/on" formları da var. Örnek olarak verecek olursak, söz konusu 5 aşiret ya da aşiret grubunun Kürtçe orijinalleri şu şekildedir:
Désıman ya Dêsmıyan, Balabanan/Balavanan/Bolevanan, Çarekan, Şıxhesenan ve Kurêşan.

Doğaldır ki "an" yerine "on" ya "ûn" ekleri geldiğinde isimler de ona göre şekil alırlar.

Balabanû Çareků, şıxhesenů.... gibi.

Yazının başka bölümlerinde de değinildiği gibi "Dersimli" ve "Şeyh Hasanlı", yanı Désiman ve Şixhesenanlar bir aşiret değil, bünyelerinde birden çok aşierti barındıran aşiret gruplarıdır. Désim aşiretleri, bu günkü Dersim'in doğu, Şixhesenanlar" ise batı yakasındalar.

Dersim Kürtleri, ZIRGO, Kont Bestujev-Rümin nezareti altında, Sankt-Petersburg, 1863; Cilt 1. -Coğrafya Vakıaları, sayfa 5-12, Ruşçadan çeviren Sabri Hasoli, Averianov Yuri, Munzur Dergisi, Ankara, 22. Sayı,

¶¶¶

¶¶¶

1857'den beri bölgede bulunan ve 1878-1893 arası Harput'ta Fırat Koleji (Amerikan Misyoner Okulu) idareciliği yapmış Amerikalı misyoner Crosby H. Wheeler ve eşi Susan A. Wheeler, 1876'da yayımladıkları kitapta Kürtlerin Kurmanci ve Zaza Kürtçelerini konuştuklarını belirtmişlerdir

Source: Crosby Howard Wheeler & Susan Anna Wheeler, "Koordish Amy", Grace illustrated or A bouquet from our missionary garden, Congregational Pub. Society, 1876

¶¶¶

¶¶¶

Alman asıllı diplomat, şarkiyatçı ve etnograf Otto Blau, 1862'de yayımlanan "Kürt Aşiretleri" ile ilgili makalesinin son bölümünü "Dujik Kürtleri" dediği Dêrsim aşiretlerine ayırmıştır. Makalenin sonunda Pilemurîye ağzından derlenen Kırmancki (#Zazaki) kelimelere yer verilmiştir

Dr. Otto Blau, "Nachrichten Über Kurdische Stämme." Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, vol. 16, no. 4, 1862, pp. 607-627

¶¶¶

¶¶¶

Kürdolog M. August Jaba tarafından hazırlanan ve editörlüğünü F.Justi'nin yaptığı Kürtçe-Fransızca Sözlük'te (1879) bazı Zazaca sözcükler de yer almıştır. Alman dilbilimci Ferdinand Justi'nin Kürtçe Grameri (1880) kitabında, Zazaca da Kürt diyalektleri içinde sayılmıştır

¶¶¶

¶¶¶

Wilhelm Tomaschek, 1887'de Allgemeine Encyclopädie için yazdığı "Kürdistan" maddesinde, Zazacayı Kürtçe'nin diyalektleri arasında sayar ve Kurmanci ile kıyaslar. W. Tomaschek, Dujik Kürtleri'nin (Dersim) #Zazaca konuştuğunu ve Türklerin onlara "Kızılbaş" dediklerini aktarır.

Wilhelm Tomaschek, "Kurdistan", Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von Ersch und Gniber. Section 2. H-N. Teil 40. Leipzig 1887, p. 338-339

¶¶¶

¶¶¶

Misyoner yayını olan The Encyclopedia of Missions'un (1891) "Kürdistan" maddesinde, Goran lehçesinin Zaza ismiyle de bilindiği, Koçer Caflar ile Dêrsim ve Harput civarındaki Goranlar tarafından konuşulduğu belirtilir. İlginç bilgilerin çoğu Caf aşiretinden Kefê Efendi'ye dayanır.

menn order.

The Encyclopedia of Missions, vol. 1. Ed. E. M. Bliss, Funk & Wagnalls, New York 1891, p. 532

¶¶¶

¶¶¶

'Kürt dili temelde iki lehçeden oluşur: Kurmancî ve Zaza. Zazakî, Kurmancî'den o kadar farklıdır ki, Kurmancî konuşan ve Zazakî öğrenmeyen biri onu zorlukla anlar. Egnus, Tujik, Muş ve diğer şehirlerde kalanlar Zaza lehçesini konuşurlar."

Xaçatur Abovyan, "Kürtler", Kavkaz Gazetesi, Sayı: 46, Tiflis, 15 Kasım 1848, s. 184
¶¶¶
¶¶¶
Carsten Niebuhr tarafından yazılan ve 1780 yılında Voyage en Arabie & en d'autres pays circonvoisins isimiyle yayınlanan eserde "Zaza")ظاظه / Dhatde) Siverek ve Erzurum arasındaki bölgede yaşayan, 20.000 çadırlı (haneli) bir Kürt aşireti olarak kaydedilmiştir
¶¶¶
¶¶¶
İngiliz askeri doktor-yazar H.Sandwith, 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında bölgede görev yaparken derlediği bazı Zazaca sözcükleri sunarken, Zazaları bir Kürd aşireti olarak tanıtır. Sözcük listesi, İngiliz etnolog ve dilbilimci R. G. Latham aracılığı ile 1856'da yayınlanmıştır.
¶¶¶
¶¶¶
1879-1882 arası İngiltere'nin Anadolu Başkonsolosluğunu da yapan coğrafyacı-arkeolog Charles Wilson'un hazırladığı kitabın #Hani ilçesi ile ilgili bölümünde; nüfusun Ermenilerden ve Zaza Kürtlerinden oluştuğu; Nêrib'in #Zazaca konuşan Kürtler ile meskûn olduğu belirtilmiştir
¶¶¶
¶¶¶
Aksaray'da bulunan Yanyurt köyünün kurucusunun ismi Kürd Ali'dir
¶¶¶
¶¶¶
Erzincan'da bulunan Pınarönü adlı Alevi Zaza köyünün eski adı Kürdköy'dür:
Great Britain War Office haritaları 1: 250.000, 1901-1920.
¶¶¶
¶¶¶
İngiliz diplomat, coğrafyacı-arkeolog Charles W. Wilson'un 1895te yayımladığı "Handbook for Travellers..." kitabında Kürtlerin Kurmanci ve #Zaza diye iki diyalekti konuştukları ve Zazaca konuşan Kürtlerin Dersim, Harput, Muş ve Diyarbekir vilayetlerinde yaşadıkları belirtilmiştir
¶¶¶
¶¶¶
Fransız coğrafyacı-tarihçi Elisée Recius, 1891 tarihli "Dünya ve Sakinleri" kitabında, Kürt dilinin temel yapısının İrani olmasına karşın çeşitlilik gösterdiğini belirterek, Muş ve Palu'da konuşulan Zazacanın Kafkasya'daki Osetçe ile bazı benzerlikleri olduğuna dikkat çeker
¶¶¶
¶¶¶
Amerikan baptist "Missionary" dergisinde yayımlanan 1864 tarihli "Kürt Kabileleri" raporunda Osmanlı/Türkiye doğusunda yaşayan Kürtlerin, Zaza ve Kurmanc ile Kızılbaş olmak üzere üç gruptan oluştuğu; Kızılbaşların Zazaki-Kurmanci veya beraberinde Türkçe konuştukları yazılmıştır.
¶¶¶
¶¶¶
İngiltere'nin Kürdistan Konsolosu Henry Trotter, 1880 tarihli raporunda, Kürtlerin büyük çoğunluğunun Kurmanci veya Kırdasi denilen lehçeyi, geri kalanının ise Zaza lehçesini konuştuklarını yazar. Trotter, #Zaza kelimesinin Zozan'dan (dağ-yayla) türemiş olabileceğini not eder.

Memorandum by Major Trotter (Consul for Kurdistan), Constantinople, 30 October 1880 (The National Archives FO 424/107, p. 348
¶¶¶
¶¶¶
Dilbilimci ve arkeolog Richard Lepsius, 1863'te yazılı olmayan dillerin alfabelerine yönelik hazırladığı kitabında, #Zaza Kürtçesi ile ilgili bir bölüme de yer vermiştir.

C. R. Lepsius (1863), "Kurd (Zaza Dialect)", Standard Alphabet for Reducing Unwritten Languages... p.136-137
¶¶¶
¶¶¶
Ünlü arkeolog-antropolog Ernest Chantre, 1890-1894 yılları arasında çeşitli milletleri incelediği antroplojik araştırmalarını kitaplaştırmış; Kürtlerle ilgili bölümde, #Zaza, Êzidî, Kîkan, Mîlan, Rojkî, Celalî, Burukî gibi çeşitli Kürt boy ve aşiretleri ayrı ayrı incelemiştir
Source: E. Chantre, "Les Kurdes,
Esquisse Histonque et Ethnographique",
letin de la Société d'Anthropologie de Lyon (1996), 1997, p.197
Emest Chantre, "Kurdes", Missions scientifiques en Transcaucasie,
Asie Mineure at Syrie, 1890-1894 recherches anthropologiques dans l'Asie accidentale
Archives du Muséum d'histoire naturelle de Lyon-6, H. Georg, Lyan 1895
¶¶¶
¶¶¶
Rus coğrafyacı ve etnograf Petr Petrovich Nadezhdin, Kafkasya coğrafyası ve halklarını konu aldığı 1891 tarihli kitabında Kürtleri tanıtırken #Zazaca'dan da bahseder:
"Kürt dili, İrani diller grubuna aittir ve iki kısma ayrılır: Kurmancî ve Zaza
P. P. Nadezhdin, Опыт географии Кавказскаго края, Тип. Н.И. Соколова, 1891, p. 116
PP. Nadezhdin, Кавказский край природа и люди, Тип и лит. Е.И. Дружининой, 1895, p. 135.
¶¶¶
¶¶¶
Arkeolog-dilbilimci Albert von Le Coq, 1901'de derlediği Kürtçe metinleri 1903'te "Kurdische Texte" adıyla yayınladı. Burada yer alan #Zazaca metinler, Şam'da ikamet eden, kendini "Zaza aşireti Kosan oymağından" olarak tanıtan "Xalo" lakaplı Çermikli Ali oğlu Ömer'den derlendi
¶¶¶
¶¶¶
Cladius James Rich tarafından 1836 yılında kaleme alınmış Narrative of a Residence in Koordistan isimli seyahatnamenin 376. sayfasında Rich, Zazalar hakkında şöyle bir açıklama yapar:

"Hassan Dağı, Zagros ve Toros dağlarının bir parçası olup Diyarbekir Palo ve Muş arasında kalan bir coğrafyada yer almaktadır. Bu yöre pek işlek bir güzergahta bulunmamaktadır. Fakat burada yaşayan halk tamamen başına buyruk ve bağımsız hareket etmektedirler. Burada yaşayan Kürtlere Zaza adı verilmektedir.
¶¶¶
¶¶¶

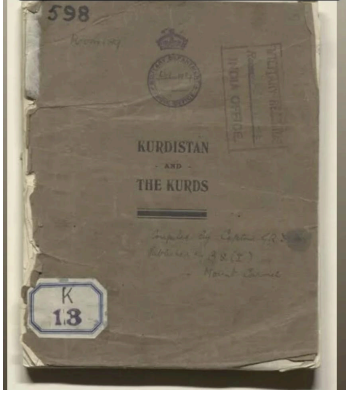
"The Kurdish language, a sister of the Persian, is divided into two main dialects -the Kurmanchi and Zaza" (Farsçayla kardeş olan Kürt dili iki ana diyalekte ayrılmıştır: Kurmanci ve Zaza)
*Globe Encyclopaedia of Universal Information, v. 4, John M. Ross (ed.), Estes, 1878, p.30
Bkz. Eduard Sachau, Reise in Syrien und Mesopotamien, F. A, Brockhaus, Leipzig, 1883, s. 382, 444.
Berlin Üniversitesi Doğu Dilleri uzmanı Eduard Sachau 1880'li yıllarda Mezopotamya ve Suriye'ye yaptığı seyahatte, Zazalarm yoğun olarak yaşadı ğı Siverek'e de uğramış ve Siverek Zazaları hakkında bilgi vermiştir. Sachau, Siverek'in demografik yapısı hakkında bilgi verirken bölgede Hıristiyan, Ermeni ve Süryani Katoliklerin yamsıra "Zaza Kürtleri"nin [Zaza-Kurden] yaşadığını ifade ediyordu. Aynı çalışmasında Sachau, Karacadağ bölgesi hakkında bilgi verirken "Dimilice" [Dümbüllijje] konuşan köylerden bahsediyordu
¶¶¶
¶¶¶
Paşazide Musa Kazım, Elhon: Kafkas Yolu Hatırası Adat-ı Ekrad, s. 18. 1921

Bu kaynakta Paşazade Musa Kazım diyorki:
Kürd milleti, esas itibariyle iki kısma ayrılır. Bir kısmına Kurmanc diğerine Zaza tabir olunur.
¶¶¶
¶¶¶
"Zaza Kurds" Zaza Kürdleri ifadesi
Dar'ul Islam adlı eser/Mark Sykes, 1904

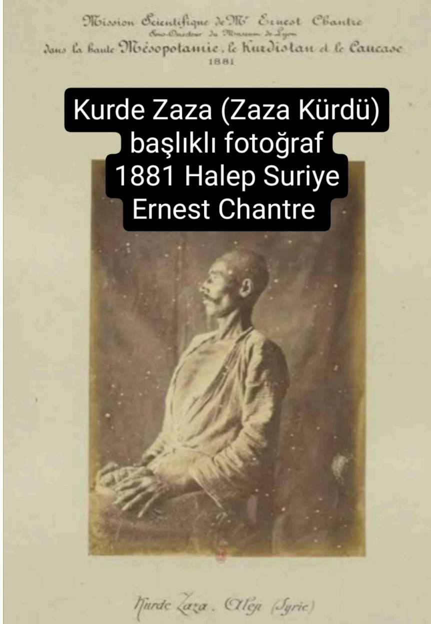
"…but are superior in every way, owing to the greater purity of their blood and lack of contact with Zaza Kurds"
¶¶¶
¶¶¶
Türk Generali Kazım Karabekir Kürt meselesi kitabında, Çar' a bu şekilde başvurmuş olan Kürt aşiret liderlerinden bahsederken 7 tanesinin ismini veriyor. Bunlar:

1) Koç Uşağı (doğrusu: Qozan ya da Qocan M.Ç.) aşireti lideri İdare Ibrahim,
2) Maksud (doğrusu: Mexsudan M.Ç.) aşireti liderlerinden Mustafa,
3) Maksud aşireti liderlerinden Polis, (Polis Mizur M.Ç.)
4) Maksud aşireti liderlerinden Kasımoğlu Munzur (Mizurê Qasımı) (Dogrusu: mexsudan değil, Beytan aşireti reisidir M.Ç.)
5) Belit (Yörede bu adı taşıyan herhangi bir aşiret yok, doğrusu Beytan olmalı M.Ç.) aşireti lideri Zeynel,
6) Bizgår Uşağı liderlerinden Bera (Doğrusu Pezgewran aşireti olmalı. Bera değil Bira olması gerekir M.Ç.),
7) Kankirus'lu (Gangirus M.Ç.) Seyid Aga'dırlar. (28)

Karabekir, bu arada Ferhad Uşağı (Feradan M.Ç.) liderlerinden Havşarı (Xeysare M.Ç.) Küçük Ağa (Asayo Qiz M.Ç.) ile Şam Uşağı (Şemkan M.C.) liderlerinden Lolo (Lil M.Ç.) nun da Erzincan'a giderek Ruslara dehalet ettiklerini belirtiyor ancak, Çar'a telgraf çekip çekmediklerine değinmiyor.
Yukarıdaki adı geçenlerin tamamı, Kırmancca (Zazaca) konuşan Kürtlerdi.
¶¶¶
¶¶¶

¶¶¶

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8451594j/f20.item

¶¶¶

¶¶¶
¶¶¶
Têrkan Aşireti Mensubinden Cindo;

"Kurdistan Mektupları-Siverek", Hetawî Kurd, Sayı: 10, İstanbul 1914, s.4-5'den aktaran: Ahmet Alan, Hetawi Kurd (1913-1914), Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2015, ss. 239-242

Mektuptan:
1914

"...Neyse, asıl maksadım olan Siverek hakkındaki ma'lûmatı vermeye başlayalım:
Sırf bir Kürd memleketi olan Siverek sancağı Diyarbekir ile Urfa'nın tam vasatında kâindir. Otuz bin kadar haneyi havidir ki bundan dört yüzü Ermenî ve yirmi kadarı da Musevi'dirler. Lisan-ı mahalli Kürdçedir. Islâm ahalinin ekserisi Zaza, mütebakisi Kurmancdırlar
¶¶¶
¶¶¶
Zazaların Kürt olarak geçtiği eser
Graziadio Isaia Ascoli, Kritische Studien zur Sprachwissenschaft, (Übersetzung: Reinhold Merzdorf, Bernhard Mangold), Hermann Böhlau, Weimar 1878, p. 193
¶¶¶
¶¶¶
Muhammed b. Ali el-Câvânî el-Kirdî el-Hilli eş-Şafi
ez-Zebidi Câvân kabilesinden bahsederken bu kabilenin Kürt olduğunu ve bu alimin de onlardan olduğunu ifade etmektedir." Zirikli bu alimin tercemesine Ibn Hamdân, el-İrâkî ve el-Hilli şeklinde nisbeler de eklemektedir. Onun edip bir alim olduğu Erbil'de ikamet ettiği İran'a gittiği Haftayan'da vefat ettiği şeklinde bilgi vermektedir. Bazı eserlerini de zikretmektedir. Vefat tarihi 561/1166 olarak kaydedilmiştir.74 Tâcu'l-Arûs'ta el-Kurdi değil de el-Kirdi yazılmış buna göre, Muhammed b. Ali'nin Zaza olması muhtemeldir. Zira bir kısım Zazalar kendilerine Kird; Kürmanclara ise, Kirdås demektedirler
¶¶¶
¶¶¶

Palu yedi eyalete bölünmüştür; Karaçor, Bulanık, Okhu, Oşin, Karabegyan, Sivan ve Gökdere. Bunları Palu idaresi yönetir. Halk Ermeni, Türk, Kürtlerden (sırasıyla dediğimiz gibi) oluşmaktadır. Diğer Kürtler ise iki çeşittir. Zaza ve Kırmançı diye adlandırılıyorlar. Dilleri farklı ancak dinleri aynı Müslümanlar. Palu'nun etrafına yerleşmiş olan Kürtlerin ortasında kırk altı Ermeni köyü bulunuyor. Bunlardan yirmi altısı tamamen Ermenilerden oluşurken geri kalanlar Kürtlerle karışıktır"

Kaynak: Vahan Bardizaktsi, Boğos Natanyan, Karekin Sırvantsdyants -Arsen Yarman (ed.), Palu-Harput 1878 - Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler - 2. Cilt / Raporlar, Derlem Yayınları, 2010, sayfa: 144-155
¶¶¶
¶¶¶
...ve öteden beri Kürdçülük cereyanı taraftarlarından olup vatanın inhilal ve inkısamına badi olacak müstakil bir Kürdistan teşkil ve tesis etmek kastıyla tertib ve ika' olunan Kürd isyanında alakadar bulunmak fiiliyle maznunun aleyh Diyarbekir'de mukim rençber Dersaadetli otuz üç yaşında Cemilpaşazade Ekrem Bey bin Kasım ve yine isyan...

Bir Zaza olan Şeyh said isyanına Kürt isyanı denmiş
Şark İstiklal Mahkemesi, Cilt 6/1, TBMM yayınları, Ankara 2016, s.74
¶¶¶
¶¶¶
"The Zaza is a Kurd dialect"
Robert Gordon Latham, Elements of Comparative Philology, Walton and Maberly, 1862, p. 260-261
¶¶¶
¶¶¶
Moustapha Djelaleddin, L'Europe et le touro-aryanisme adlı eser, s. 288
Zazalardan Kürt olarak bahsedilmiş 19. Yy
¶¶¶
¶¶¶
"Kurdistan", The Encyclopædia Britannica, v. 14, Werner Company, Chicago 1893, p.157
Zaza Kurds ifadesi geçiyor
¶¶¶
¶¶¶
Vladimir Aleksandroviç Kartsov, Заметки о Курдах (Notes on the Kurds), 1896, p. 12

* çeviri: "Dersim Kürtleri Zaza denilen bir lehçe konuşurlar
¶¶¶
¶¶¶
Mehmed Mihri Hilav (M. M), Mukaddimet'ul-Îrfan, Istanbul, Necmî Istikbal Matbaası 1918 hicri 1336

"Kürd dili esasen iki kısma ayrılır: Kurdî, goranî. Goranî ise iki şubedir: Hewramî, zaza. Kurdî dahi üç sınıftır: Feylî, Bilbasî, Kurdî.
¶¶¶
¶¶¶
Le tour du Monde Paris. 1901, p. 173
Zaza Kürtler ifadesi

"Nous avons deux Kurdes Zazas pour manier les rames
¶¶¶
¶¶¶
Ek 5
İngiltere'de "Zaza Kürdi" Lisanıyla Basılan İncil ile ilgili Yazışmalardan Bir Örneğin Transkripsiyonu (1900)

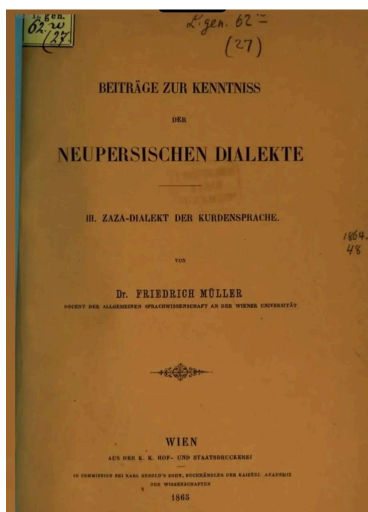
Atufetiu efendim hazretleri
Bağdad'da bulunan acentemiz tarafından iş'ar olunuduğuna nazaran Londra'dan mersul bir takım İncil-i Şerif ve kütüb-i mükaddese-i saire meyanında hurufatı Arabi ve lisanı Zaza Kürdi olarak İncil-i Şerif aksamından altmış dört aded vürud etmiş olduğun dan bunlar hakkında ne yolda muamele edileceği Bağdad Maarif Müdüriyeti tarafından fi Eylül 1318 tarihli telgrafname ile Nezaret-1 Aliyeleri'nden istizan kılınmış. Kütüb-i mezkürenin Londra'dan Bağdad'a irsal olunmasından maksadı asli bunlan memalik-i Iraniye'ye göndermek olduğundan ol-canibe irsaline mümana'at olunmaması hususu nun ba-telgraf müdürlyet mumalleyhaya emr u işar buyrulması istirhamına cür'et kılın di ol-babda emru ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 23 Teşrin-i sani 1318

İngiliz Bible [Bibli] Şirketi'nin Dersaadet İkinci Acentesi Society

Mühür: British and Forelov Bible Society

BOA, MF. MKT, 662/20-4-
¶¶¶
¶¶¶
1865 dilbilimci Friedrich Müller:
Zazaların Kürt olduğunu söylediği kitabı
BEITRÄGE ZUR KENNTNISS DER
NEUPERSISCHEN DIALEKTE

BEITRÄGE ZUR KENNTNISS
DER
NEUPERSISCHEN DIALEKTE

III. ZAZA-DIALEKT DER KURDENSPRACHE.

VON

Dr. FRIEDRICH MÜLLER
DOCENT DER ALLGEMEINEN SPRACHWISSENSCHAFT AN DER WIENER UNIVERSITÄT

WIEN
AUS DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI
IN COMMISSION BEI KARL GEROLD'S SOHN, BUCHHÄNDLER DER KAISERL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
1865

¶¶¶
¶¶¶
Kurdes Zaza (Zaza Kürdü) ifadesi

"... G.R. Driver, de Magdalen College, Oxford, dans son article <<< The Religion of the Kurds >>> (Bulletin of the School of Oriental Studies, London Institution, vol. II, part. II, 1912, p. 199)
¶¶¶
¶¶¶
Kürtler dillerine göre beş kola ayrılır: 1. Kurmanc, 2. Lur, 3. Kelhur, 4. Guran, 5. Zaza."
Kaynak: Bagrat Chalatianz, "Kurdische Sagen", Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, vol 15, 1905, p. 323
¶¶¶
¶¶¶
Source: H. F. B. [Henry Finnis Blosse] Lynch (1913). Armenia, Travels and Studies, v. 2, London, New York, Longmans, Green, and Co., p. 393
Zaza lehçesi konuşan Kürtler diyor
¶¶¶
¶¶¶
Mesut Yeğen, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, Dipnot, İstanbul 2011, ss. 55
FO 371/4191
Beige No: 100865
10 Temmuz 1919
Askeri İstihbarat Şefi, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Vekili'ne se-lamlarını sunmakta ve Yüzbaşı C. L. Woolley'in Viranşehir'deki görevine ilişkin raporunu iletmek istemektedir.

Viranşehir ziyareti günlüğü, 11-18 Mayıs 1919.
11 Mayıs: Mutasarıfın sağladığı 4 zaptiyenin refakatinde Urfa'dan hareket edip saat 14.45'te Karacaviran'a vardık.
12 Mayıs: 11.30'da Siverek'e vardık. Bir eskort ayarlayacağını söyleyen mutasarrıfla görüştüm. At sağlayamayınca, katırları önerdi. Beni gördüğüne pek memnun olmuş gözükmüyordu, ancak nazikti. Kırvar aşireti reisi Mahmut Efendi'den bizim için at sağlayan Zaza Kürtlerinin reisi Cudi Paşa tarafından mü-kemmel bir şekilde ağırlandım. Hepsi Kürt olan birçok resmi görevliyle ve yerel kişilerle görüştüm
¶¶¶
¶¶¶
Hasan Hayri Bey (Dersim Mebusu):

"Bakınız Dersim'de iki unsur vardır. Unsurun birisi Türk, birisi Kürttür. Kürtler ahalinin sülüsanını (üçte ikisini), Türkler sülüsünü (üçte birini) teşkil ediyorlar."

TBMM 1. Dönem 1. Yasama Yılı, 99. Birleşim, 18 Kasım 1920 Perşembe (18.11.1336 Rumî), Meclis Zabıtları, 5. Cilt, s. 429
Yani o bölgenin milletvekili, Zazalardan ayrı halk olarak bahsetmemiş
¶¶¶
¶¶¶
"Die heutigen Kurden sprechen im allgemeinen das „Kermandji" mit seinen Dialekten und das,,„Zaza", das hauptsächlich im West-Kurdistan und von den Kyzyl-Baschen des Dersim gesprochen wird."
Dr. M. Funck, "Kurdistan", Frankfurter Zeitung, 11 April 1915, p.1
Zazalara Kürt denmiş
¶¶¶

¶¶¶
Zaza Kürtçesi ifadesi
Albert Socin, "Die Sprache der Kurden", Grundriss der Iranischen Philologie, Wilhelm Geiger & E.Kuhn, Cilt: I, Bölüm: 2, Strassburg 1898, s.250
¶¶¶
¶¶¶
Hugo Makas, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1900, p. 36
Zazalara Kürt demiş
¶¶¶
¶¶¶
Zaza Kurds ifadesi
Huntington, Knapp & Ward The Geographical Journal, No:6, June 1902, Vol. XIX., p.788 31 ve 32'ye bakın
¶¶¶
¶¶¶
Hüseyin b. Alib. İzzeddîn el-Xalti tarafından 1593 (1001 h.) tarihinde istinsah edilen bir elyazmasının ilk sayfasına kaydedilmiş tek sayfalık Ensabu'l-Ekrad başlığını taşıyan bir belgede Bohti ve Bejnevî kollarına mensup Kürd aşiretlerinin isimleri yazılmış.

Bohtive Bejnewî, ilk dönem İslam-Arap tarihçileri tarafından Zewezan bölgesinde kalelere sahip yani hükümran olan iki önemli Kürd aşireti-mirliği olarak geçer.
Serefname'de de Kürtlerin iki kardeş olan Bejn (Besn) ve Boht'un soyundan geldiğine dair bir rivayet aktarılır.

Buna göre
- Adı geçen bu aşiretlere Bohtewî (Bohti) denir:

Zırqî, Mıli, Suweydi, Pazûkî, Rojki, Beyikî, Qerekēci, Şıqaqî. Yezîdî, Xaldi, Masikî, Istewrekî (Istorki), Bebbewî (Biboyî?), Şîrweyî, Mıhemedi, Reşaní, Zaxrewî (Zaxûrî), Kawanî (Gawani), Mıhelmî, Şeyx Bızinî.

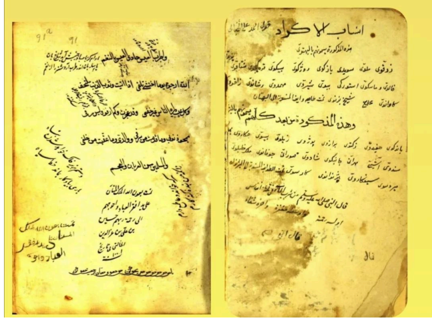
- Adı geçen bu aşiretlerin tümüne de Bejnewanî denir:

Banûkî, Huveydî (Hewêdî), Zıktî, Berazí, Poji, Zili, Bisewî (Bîsî?), Hakarî, Behadînî, Sindi, Aştî, Mihranî, Canbekî, Şadî, Sûranî (Sorani). Covaní (Cofaní), Melik Xelili, Mîrdası, Şebenkarî.
Suweydi ve Mirdasiler Zazadır.

Bazı kaynaklarda, Ebu Hanife Dinaweri'ye ait olduğu belirtilen "Tarihu Ekrad ve Ensabu Acem" veya "Ensabu'l-Ekrad" isimli bir kitaptan bahsedilmişse de bu kitap bulunamamıştır.

Bu elyazması ise bir elyazması kitabın ilk sayfasında yer alan bir metin olup, farklıdır.

Diyarbakır Elyazmaları Kütüphanesinde yer alan bu metni ilk kez ortaya çıkarıp yayınlayan Dr. Yusuf Baluken'in Arapça makalesi Jin Dergisinin 12. sayısında yayımlandı.*

* Kaynak: Dr. Yusuf Baluken, "Ensabul Ekrad: Wesiqatu Muhimme min el-Qerni's-Sadise 'Aşere 'an 'Eşaïere'l-Ekrad we Ensabihim" [Ensabu'ul Ekrad: Kürd Aşiretleri ve Soyları Hakkında 16. Asırdan Önemli Bir Belge], Jin: Govarî 'binkey bellgandin û lêkollinewey jin" [Jin Dergisi], Jimare:12. Kanûnî Yekem 2021, pp. 163-16
¶¶¶
¶¶¶
¶¶¶
Dımıli ve Dumbeli/Donboli/Dümbüli ilişkisi

Not: Bunların birbiriyle alakasız olduğunu söyleyen çevreler de vardır. Ancak ilişkili olması daha muhtemeldir.

Selahaddin Eyyubi döneminde Dünbülilerin varlığı ve Kürd olarak bilindiğine dair şu tarihi belge oldukça önemlidir. Eyyubilerin Mısır'da İskenderiye'de kurdukları medreselerin birinde müderrislik yapmış olan büyük hadis ve tarih alimi Ebû Tâhir es-Silefi hayatı boyunca gezip gördüğü şehirlerde hadis aldığı hocalarının isimlerini, hayatlarını ve görüşlerini kısa anektotlar halinde aktardığı Mu'cem's-Sefer (Gezi Sözlüğü) isimli eserinde es-Sağr/İskenderiye şehrinde hadis dinlediği hocasını Rıdvân bin İbrâhim bin Memlân ed-Dünbüli el-Kurdi yani Kürdlerin Dünbüli kabilesine mensub biri olarak söz eder. Hatta Silefi bu kabilenin adını garipsediğinden bu hocasından sadece bir anektot kaydettiğini söyler
¶¶¶
¶¶¶
Abdüsselâm Efendi Mardinî (1786-1843) / Mardin Tarihi :
Denbeli/Dunbulî/Dimili (Zaza) Kürdleri.
Mehmet Sait Ağa bir ara Koçhisar'a gittiğinde bunu fırsat bilen Daşilerin düşmanı Sürgücüler yanlarına aldıkları Behremki, Denbeli ve Afes Kürtleri ile şehri kuşatma altına alarak ele geçirdiler
¶¶¶
¶¶¶
Ermeni kaynaklarında Zazalardan genelde "Zaza K'rder" veya "Zaza K'iwrt" yani "Zaza Kürtler" olarak bahsedilir. Aşağıda, B. Natanyan'ın 1878 tarihli Palu Raporu ve Hovsep Canikyan'ın 1895 tarihli "Hnoutyunk Agna" eserleri
Bogos Natanyan, "Palu, Harpur, Ç'arsancak, Cemisgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler", 1878, s. 85
Hovsep Canikyan, Haeutyunk Agna (Egin Tarilu Eserleri), MD. Rrotiniantsi Mathaam, 1895, s. 357
¶¶¶
¶¶¶

Eser, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömeri tarafından kaleme alınmıştır. XIV. asırda yaşayan müellif eserinde, Dünbüli (Dimili) aşiretinden Kürt aşiretlerinden biri olarak bahsetmekte ve Dünbülilerin yaşadığı bölge olan Musul hakkında detaylı bilgi vermektedir
ROUTES TOWARD INSIGHT INTO THE CAPITAL EMPIRES
IBN FADLALLAH AL-'UMARI
Shihab al-Din Ahmad ibn Yahya (d. 1349 A.D.)Book 11
Masalik al-abşär fi mamalik al-amşår
¶¶
¶¶
Mu'cemu's-Sefer: Eser, XI ve XII. asırlarda yaşayan hadis ve tarih bilgini Hafiz Ebû Tahir es-Silefi tarafından kaleme alınmıştır. Silefi, bu eserinde başta hadis olmak üzere fıkıh, kıraat ve edebiyat alanında çok sayıda âlim ile devlet adamı ve şair hakkında bilgi vermektedir. Çalışmasında müellif, hadis hocası Rıdvan bin İbrahim bin Memlandan söz ederken onun Kürtlerin Dunbuli kabilesine mensup olduğunu belirtir.
Ebû Tahir es-Silefi, Mu'cemu's-Sefer, [tahk. Abdullah Ömer el-Barudi], Beyrut 1993.
¶¶¶
¶¶¶
Tarih-i Meyafarikin ve Amid: XII. asır büyük İslam tarihçilerinden biri olan İbnu'l Ezrak el-Farikî'nin eseri, Mervani, Artuklu ve Zengiler dönemi için önemli bir başvuru kaynağıdır. Aslen Silvanlı olan müellif, eserinde Diyarbekir, Silvan ve Cebelicur hakkında detaylı bilgi vermektedir. 18 Mervaniler bölümünde Abdurrahman bin ebi Verd ed-Dunbuli isimli bir Mervani komutanından bah-setmektedir. Eser, Zazaların yaşadığı coğrafyanın tarihi açısından büyük kıymet arz etmektedir. 19
¶¶¶
¶¶¶
Tekmiletu İkmali'l-İkmal: XII ve XIII. asırlarda yaşayan İbn Nokta el-Bağdadi tarafından kaleme alınan eserde Dunbulilerden Kürtlerin bir ka-bilesi olarak söz edilir. Müellif, bir tabakat [biyografi] çalışması olan eserinde Musul'da meskûn Dunbuliler içerisinden çıkmış bazı âlimler hakkında bilgi vermektedir. 20
¶¶¶
¶¶¶
Tarîhu Futûhi'l-Cezire ve'l-Hâbûr ve Diyarbekr ve'l- Irak: Müellifi, VIII ve IX. asırlarda yaşayan Vakidi Muhammed bin Ömer'dir. Eserde Cezire, Diyar-bekir ve Irak'ın Müslümanlarca fethi detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bağlam-da eser, günümüzde büyük ölçüde Zazaların meskün olduğu Diyarbekir, Palu, Hani, Hetah [Lice], Meyyafarikin, Eğil ve Cebelicur'un İslam ordularınca fethi hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir
¶¶
¶¶
Zazaların meskün olduğu yerleşim birimlerinde tutulan Tahrir defterlerinin bir kısmının Başbakanlık Devletler Arşivi tarafından tıpkıbasımı, diğer bir kısmının ise dizin ve transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır.37 Mesela, 378 Numaralı İcmal-i Liva-i Ekråd ve Kilis Defteri'nde Dünbeli aşireti Taife-i Ekrad-ı Dünbeli olarak geçmekte, Dunbelilerin Menbic, Birecik, Suruç ve Halep'te yaşadıkları kaydı yer almaktadır. 38 Yine bazı Tahrir defterlerinde Dümbelilerin Halep'te ve Musul'da meskün olan bir Kürt aşireti olduğu kaydedilmektedir.
¶¶
¶¶

Fars kaynaklarında Dimili sözcüğünün Dünbülî/Donbeli şeklinde bir kullanımı mevcut olup meşhur Farsça sözlük Lügatnâme' de Dünbülîlerin bir Kürt aşireti olduğu kaydı veralmaktadır
¶¶¶
Bkz. Bedrettin Basuğuy, "19. Yüzyılda Bir Zaza Kadın Şair: Hevran Xanım Dünbülî", II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu [04-06 Mayıs 2012], Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 466. [Muhammed Muîn-Seyyid Cafe'r Şehîdî, Lügatnâme, Tahran, 1998, c. V, s. 11122'den naklen].
¶¶¶
¶¶¶
Kâtip Çelebi, Kitâb-ı Cihannüma, Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal
No: 754, s. 418-419
4. Murad ve bazı Zazaların göç edişi
Kâtip Çelebi tarafından 17. yüzyılın ortalarında [1648-1654] kaleme alman eser Zazalardan "Dunbeli" olarak bahsetmekte, bunun yanısıra Zazaların meskûn olduğu Çemişgezek hakkında detaylı bilgi vermektedir. Kâtip Çelebi, Osmanlı hâkimiyetinden önce Çemişgezek'in Kürdistan'a merkezlik yaptığını, emirliğin otuz iki kale ve on beş nahiyeden oluştuğunu ve geniş bir coğrafyayı kapsadığını belirtmektedir. Ayrıca Kâtip Çelebi, IV. Murad'ın 1635 yılında gerçekleştir diği Revan seferi bahsinde Dunbeli aşiretinden bahsetmektedir. Kâtip Çelebi, IV. Murad'ın Revan'ı alıp Tebriz'e vardığında Araş nehri kenarında konakladığını ve bu esnada Dunbeli aşiretinden 500 kadar hanenin sultana müracaat ede rek yurt talep ettiklerini kaydeder. Dunbeli aşiretinin bu talebi üzerine IV. Murad, Dunbelilerin Erzincan ve Tercan kazalarına yerleştirilmesi için emir verir ve böylece Dunbeliler sözkonusu bölgeye yerleştirilir. Bugün hâlâ Erzincanda Zazalar yaşar
¶¶¶
¶¶¶
Şeref Xan eserini kaleme aldığı dönemde Zaza adı yaygın bir kullanıma sahip değildi. Dahası, Şerefname'de Zazalar için Dumbeli/Dombeli ifadesi kullanıl-maktadır. Daha da mühimi Şeref Xan, Çapakçur [Bingöl], Eğil, Genc, Çemiş-gezek, Çermik, Palu, Pertek, Siverek gibi Zazaların meskün olduğu bölgeler-deki beylikler [Mirdasiler, Süveydiler, Pir Hüseyinoğulları vb.] hakkında bilgi verirken bunların Kürt beyliği olduğununun altını çizer Şerefname'de Dumbeli aynı zamanda nisbet olarak kullanılmaktadır. Mesela, Hacı Bey Dumbeli ve Dumbeli Kürt Beyi Hacı Bey Kapan gibi kullanımlar bu durumu göstermektedir. Dumbelilerin Ezidiliği bırakıp İslamı benimsediğinden de bahseder.
¶¶¶
¶¶¶
Evliya Çelebi, Seyahatname'nin dördüncü kitabında Zazalar dışında Dümbülilerden de ayrıntılı bir şekilde bahseder. Çelebi, Dümbülilerin Van Eyaleti ile İran'da Hoy, Salmas ve Gence dolaylarında meskün olduğunu be lirtir. Daha da önemlisi Rumiye Gölü'nün güneyinde Dümbüli şehri, Dümbüli Kalesi, Dümbüli hükümeti, Dümbüli hanı ve diyar-ı Acem'de meşhur olan Dümbüli pazarından birçok defa bahsederek Dümbülilerin Kürt aşiretlerinden biri olduğunu vurgular. Ayrıca Çelebi, Dümbülilerin Ha run Reşid zamanında Hoy, Salmas vd. bölgeleri İmar etmeleri için buralarda İskân edildiklerini belirtir. Çelebi, Hoy Kalesi hakkında bilgi verirken şöyle demektedir: "vech-i tesmiyyesi lisân-ı Ekrâd-ı Zaza'da Şuhoy derler. Anınçün kal'a-i Şuhoy dediler." Tüm bunlar, Seyahatname'de Zaza adının yanısıra Dümbüli adının kullanıldığını göstermesi açısından dikkate şayandır.
Evliya Çelebi, a.g.e., IV. Kitap, vrk. 298-b. Evliya Çelebi, a.g.e., IV. Kitap, vrk. 284-b, 298-a. Evliya Çelebi, a.g.e., IV. Kitap, vrk. 284-a. 37 Evliya Çelebi, a.g.e., IV. Kitap, vrk. 284-b, 285-a. 3 8 Evliya Çelebi, a.g.e., IV. Kitap, vrk. 298-b.

¶¶¶
¶¶¶
Kurdistan and the Kurds raporunda Siverek Zazalarından da bahsedilmektedir. Rapora göre Siverek'in kuzeyinde her ikisi de Zaza'nın alt kolları/bölümleri olan [sub-divisions of the Zaza) Kırvar [Karawar] ve Dumbeli aşiretleri yaşamaktadır. Kırvar aşiretinin reisi Mahmud Efendi, Dumbeli aşiretinin reisi ise Emir Cindi Paşa [Amr Jendi Pasha] olup ikisi de Siverek'te ikamet etmektedir. Emir Cindi Paşa, iyi eğitimli, entelektüel biri olup kasabadaki halk üzerinde büyük etkiye sahip kişilerden biridir. Rapora göre Dumbeli aşireti beş bin aileden fazla nüfusa sahip olup Siverek-Diyarbekir yolunun kuzey tarafında oldukça geniş bir alana dağılmış bir biçimde yaşamaktadır

Poladyanın aktardığına göre Mesudi (ölüm tarihi: 956) ad-Dababile (Dunbili) kabilesinin Suriye'de yaşadığım yazar....

14. Yüzyılda yaşamış olan Mecdeddin Yakub Firizabadi (1329-1414) de Arapça olarak yazdığı El-Kamusu 'l-Muhit adlı ünlü sözlüğünde, bu sözcüğün (Dimili sözcüğünün M.Ç.) doğru biçiminin Dunbul olduğunu ve bunun daha önceleri Musul civarında yaşamış olan bir Kürt aşiretinin adı olduğunu kaydeder. Firuzabadi nin bu açıklaması, hem bugünkü Dimili sözcüğünün ashnu, hem de bunun bir Kürt aşiretinin adı olmasını belirtmexi açısından önemlidir.

Dunbulilerin Kürt oldukları genellikle kabul edilir. Örneğin bu sülaleye mensup olup 995'te ölen bir bey, Emir Süleyman Kurd aıyla bilinir. Tarihsel kaynakların yazdığına göre, aynı sülaleye mensup olan beylerden Emir Ehmed Beg'in (ölüm tarihi: 1472) Kürtçe bir divanı vardi ve bu divan Kürtler arasında Hafiz-ı Şirazi'nin divanı kadar değerliydi..." (11).

()

Basile Nikitine nin Farsça bir el yazmasından aktardığı bir bölümde, Dunbulilerin (Donbolilerin) adlarını Dunbul" (Donbol) kalesinden aldıkları belirtilir. Bu kaleden ise bazen Diyarbekir in dağlık kesiminde, bazen Fırat Nehri kıyısında, bazen Türklerin Karacahisar Qerecehisar) dediği fakat Dunbul (Donbol) Kalesi olarak ünlü olan bir kale, bazen de Kürdistan'ın ortasındaki hir kale diye söz edilir..."

Kimi belgelerden, Kırmanc (Zaza) Kürtlerine ait en büyük göç dalgalarından birinin 16. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılıyor. Türk yazarı, tarihçi İşak Sunguroğlu, bu konuda şunları yazmaktadır:

"... Şah İsmail ise, zaptettiği bölgelerde emniyeti temin etmek için kendi tebaasından olan Dinbilli aşiretini tedibe girişince etrafında bulunan bütün Irak Kürtleri korkularından batıya doğru kaçmağa başlamışlar ve gelip Van, Bitlis, Diyarbekir. Harput gibi dağlık bölgelere yayılmışlar ve bunlardan bir kısmı bilhassa sarp dağlara ve vahşi meşe ormanlarına sahip ve aynı zamanda yol uğrağı da olmayan Dersim'i bir yurd olarak seçmişler ve buraya yerleşmişlerdi..." (18).
¶¶¶

¶¶¶
Kanuni Sultan Süleyman
döneminde yazılan Mühimme defterinde Dümbeli aşiretinin Hoy ve Kotur bölgelerine yerleştirilmesi ve söz konusu defterlerde Dümbeli adlı Kürt taifesinin Hoy'da yaşadığı ve Diyarbakır, Kilis ve Halepte iskân edildiği bilgisi yer almaktadır

Kaynak: BOA, Mühimme Defteri, No:3, s. 409,
Hüküm: 1221.
¶¶¶
¶¶¶
Katip çelebi, Kitabı Cihannüma'da Zaza nüfuslu Çemişgezek'in Osmanlı hakimiyetinden önce Kürdistana merkezlik yaptığını 32 kale 15 nahiyeden oluştuğunu, Kiğı ve Hınıs halkının Kürt Besyan aşiretine mensup olduğunu yazmış İran'daki dünbüli aşiretinden de yezidi olarak bahseder
¶¶¶
Osmanlı tarihçilerinden Joseph Von Hammer, Kitabı Cihannümaya dayanarak yazdığı Kürt kabileleri arasında Dunbeli kabilesini de zikreder ve Van eyaletinde meskun Yezidi kabile olduğunu belirtir.
¶¶¶

397_NUMARALI_HALEB_LIVASI_

Nahiye	Köy/Mahalle	Taife/Cemaat	924/1518 (TD 93)	933/1526 (146-1040)	943/1536 (TD 397)
Menbic	Kantara	Dümbili Ekrad tf./İzzüddin Ekradı	50		
"	Kusayr/Aydoğmuş	Dünbili tf.			
"	Şurahiye	Dümbili Ekrad tf./İzzüddin Bey Ekradı	28	30	
"	"				
"	Yosunöyüğü	İzzüddin Bey Ekradı tf.	9	—	
Ravendan	Abras (?)	Çubi tf.	49		
"	Ağcakend	Ekrad cem.			
"	Amudin	Barsavi/Barsanlu Ekrad tf.	14		
"	"	Musa Beylü Ekradı			
"	Arpaluca	Musa Beylü cem.			
"	Azrın	Musa Beylü Ekradı			
"	Bağva	Musa Beylü Ekradı			
"	Belani/Boynuz Kışla	Musa Beylü Ekradı			
"	Belusak	Şukaki Ekradı tf.	6		
"	Beşani	Dünbili Ekrad tf./ Ekrad tf.			15
	Beyt-i Mancur	Şukaki[77] Ekradı tf.	16		
"	Beziri (?)	Musa Beylü Ekradı			
"	Boğaz Kirin	Musa Beylü tf.			
"	Bozören	Okcı İzzüddinlü			
"	Bundun	Musa Beylü Ekradı			
"	Cakin	Ekrad tf.			
"	Cibanik	Musa Beylü Ekradı			
"	Dumancık	Musa Beylü cem.			
"	Enes	Musa Beylü tf.			
"	Eşek Kuyusu	Musa Beylü Ekradı			
"	Gemrik	Musa Beylü tf.			
"	Gölseyrik	Millü Ekradı			
"	Haydariye	Musa Beylü tf.			
"	Hurus Kalesi	Ekrad tf./ Musa Beylü Ekradı	16		
"	Ispanak	Musa Beylü Ekradı			
"	İkidam	Musa Beylü cem.			
"	İnzilin	Musa Beylü Ekrad tf.	9		
"	Kantara	Musa Beylü Ekradı			
"	Karaboyalık	Musa Beylü tf.			
"	Kolutluca	Musa Beylü Ekradı			
"	Kudman	Musa Beylü cem.			
"	Kuzayna	Ekrad tf.	22		
"	Mağaracık	Musa Beylü Ekradı			
"	Mehinkar	Musa Beylü Ekradı			
"	Merdaş/Serdaş	Musa Beylü Ekradı			
	Mezraa-i Hatun	Musa Beylü Ekradı			
"	Mukbili	Musa Beylü Ekradı			
"	Natruş (?)	Musa Beylü tf.			

¶¶¶
¶¶¶
Not:

Dersim Kırmanclan (Zaza) arasında "Horasan'dan geldik" söylencesi çok yaygındır. Kürtleri inkar eden bazı Türk yazarları "Horasan'dan gelmeyi Türk olmanın kanıtı olarak kullandılar bir süre ama bunun doğru olmadığı çok açıktır. Horasan'da eski tarihlerden şimdiye kadar Kürtler yaşamaktadır. Bu konuda yeterli belge ve bilgi mevcuttur. Şimdi Horasan'da yaşayan birçok Kürt aşireti aynı zamanda Kürdistan'ın diğer birçok yerinde ve Dersim'de vardır. Pers İmparatorluğu ve devamı Sasani devleti (224-651) döneminde birçok kez Kürtler sınırı korumak İçin veya sürgün olarak Kürdistan'dan Horasan'a gitmişler. Yine "Nadir Şah (1688-1747) 6000 Şikaki ailesi ile Zendli Leki aşiretine Mensup 300 aileyi (2 Horasan'a tehcir etti." deniliyor. (Sohrab Firuziyan, Kermanshahan-e bestan, Tehran, H. 1347, s. 59 /Aktaran, Hemzeh'ee, age. s. 117). Ayrıca "Ağa Muhammed Han (iktidar: 1784-1797) 'Abdul Maleki ve Xwacavend Leki Kürtlerini, Fars'tan Mazenderan'a göçe zorladı. Kerim Han'ın yandaşları olan bu aşiretler, halenazar bölgesinin Mazenderan Deyaletide yaşarlar ve mensuplarını bir kısmı Yaresan taraftarıdır." diyor Hemzeh'ee. (age. s.119)